

DOI: <https://doi.org/10.52340/PUTK.2026.30.30>

**ქართულ-თურქული ენობრივი კონტაქტები
და ლექსიკური ინტერფერენცია
აჭარულ შელოცვებში
(საველე ექსპედიციის მასალების ანალიზი)**

**GEORGIAN-TURKISH LINGUISTIC CONTACTS AND
LEXICAL INTERFERENCE
IN ADJARIAN INCANTATIONS
(ANALYSIS OF FIELDWORK MATERIALS)**

ლუიზა ხაჭაპურიძე
აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ქუთაისი, საქართველო

Luiza Khachapuridze
Akaki Tsereteli State University
Kutaisi, Georgia

აბსტრაქტი

წარმოდგენილი სტატია ეხება ქართულ-თურქული ენობრივი კონტაქტებისა და ლექსიკური ინტერფერენციის საკითხებს აჭარულ შელოცვებში, რომლებიც ქართული ხალხური მედიცინის ერთ-ერთ უძველეს ფენად გვევლინება. შელოცვები, როგორც ვერბალური მაგიის ფორმა, აერთიანებს ნატუროპათიურ და მაგიურ-რელიგიურ ელემენტებს, ხოლო მათი ენობრივი სტრუქტურა წარმოადგენს მნიშვნელოვან წყაროს ქართული დიალექტოლოგიისა და ეთნოლინგვისტიკისათვის. აჭარაში შემონახული ტექსტები განსაკუთრებულად საინტერესოდ ასახავენ იმ მრავალსაუკუნოვან ქართულ-თურქულ ურთიერთობათა შედეგებს, რომლებიც ენობრივ დონეზე გამოხატულია ლექსიკური სესხებით, ფონოლოგიური ადაპტაციითა და სემანტიკური ასიმილაციით.

კვლევის ემპირიულ ბაზას წარმოადგენს 2023 წელს ჭვანის ხეობაში ჩატარებული საველე ეთნოგრაფიული ექსპედიციის პერიოდში ჩაწერილი შელოცვები, რომლებიც გაანალიზდა ფონოლოგიური, ეტიმოლოგიური და სემანტიკურ-კომპარატიული მეთოდებით. აღნიშნულმა მიდგომამ შესაძლებელი გახადა შელოცვებში თურქული ლექსემების წარმოშობის, ფუნქციური როლისა და ინტეგრაციის თავისებურებების იდენტიფიცირება. გამოვლინდა, რომ თურქული წარმოშობის სიტყვები გვხვდება როგორც შელოცვების სახელწოდებებში (ბასხუნი, დარცნილი, გვეჯო), ისე ტექსტურ კონსტრუქციებში, სადაც მათი გამოყენება ემსახურება მაგიურ სიმბოლურ და ემოციურ ინტენსივობას.

ტექსტებში აშკარად შეინიშნება ფონოლოგიური ადაპტაციის მაგალითები (*asker* - ესკერი, *baskin* - ბასხუნი), აგრეთვე სინტაქსური კალკირება (*ricaetmek*-რიჯაუყოთგვეჯოს). მიუხედავად ინტერფერენციული ელემენტებისა, შელოცვების სიღრმისეული სტრუქტურა, რიტმულობა და რელიგიურ-მაგიური შრეები მკვეთრად ქართული კულტურული სისტემის ნაწილად რჩება.

კვლევის შედეგად დადასტურდა, რომ აჭარულ შელოცვებში ენობრივი კონტაქტები არ იწვევს ქართული ტრადიციის დაშლას, არამედ განაპირობებს მის გამდიდრებასა და ტრანსფორმაციას. ენობრივი და კულტურული ინტეგრაცია ამ შემთხვევაში განიხილება როგორც სინთეზის პროცესი, რომელიც ადასტურებს ქართული ხალხური კულტურის სიცოცხლისუნარიანობას, ადაპტაციის უნარსა და მრავალშრიან ეთნოლინგვისტურ საფუძველს.

საკვანძო სიტყვები: აჭარული დიალექტი, შელოცვები, ეთნოლინგვისტიკა, ქართულ-თურქული კონტაქტები; ლექსიკური ინტერფერენცია.

ABSTRACT

The present study examines the phenomena of Georgian–Turkish linguistic contacts and lexical interference in Adjarian incantations, which represent one of the oldest layers of Georgian folk medicine. As a form of verbal magic, incantations combine naturopathic and magico-religious elements, while their linguistic structure represents an important source for the study of Georgian dialectology and ethnolinguistics. The texts preserved in Adjara reflect centuries of cultural and linguistic interaction between Georgians and Turks, manifested at the linguistic level through lexical borrowing, phonological adaptation, and semantic assimilation.

The empirical basis of the study consists of incantations recorded during a field ethnographic expedition conducted in 2023 in the Chvana Valley. These materials were analyzed through phonological, etymological, and semantic-comparative methods. This methodological framework made it possible to identify the origin, functional role, and integration patterns of Turkish lexemes in the incantations. The analysis revealed that words of Turkish origin occur both in the titles of incantations (*Baskhuni*, *Dartsnili*, *Gvejo*) and within textual constructions, where they contribute to magical symbolism and emotional intensity.

The analyzed texts exhibit clear examples of phonological adaptation (*asker* → *esk'eri*, *baskin* – *baskhuni*), as well as instances of syntactic calquing (*rica etmek* → *rija uk'ot gvejos*). Despite the presence of such interference elements, the deeper structure of the incantations – their rhythmic organization and religious-magical layers—remains firmly embedded within the Georgian cultural system.

The findings of the study demonstrate that linguistic contacts in Adjarian incantations do not undermine Georgian tradition; on the contrary, they facilitate its enrichment and transformation. Thus, linguistic and cultural integration in this context may be interpreted as a process of synthesis that confirms the vitality of Georgian folk culture, its capacity for adaptation, and its multilayered ethnolinguistic foundation.

Keywords: Adjarian dialect, incantations, ethnolinguistics, Georgian-Turkish linguistic contact; lexical interference.

შესავალი

ქართული ხალხური მედიცინა ორგანულად აერთიანებს ნატუროფათიურ და მაგიურ-რელიგიურ თეორიებსა და პრაქტიკებს. მისი ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი კომპონენტია შელოცვები – ვერბალური მაგიის ფორმა, რომელიც ისტორიულად ფართოდ არის გავრცელებული საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში. აჭარაში შემონახულ შელოცვებს განსაკუთრებული ფენომენოლოგიური და ლინგვისტური ღირებულება აქვს, რადგან ისინი ასახავენ როგორც ადგილობრივ ფოლკლორულ მემკვიდრეობას, ასევე, მრავალსაუკუნოვან ქართულ-თურქულ ენობრივ კონტაქტებს.

წინამდებარე კვლევა ემყარება 2023 წელს ჭვანის ხეობაში განხორციელებული საველე ეთნოგრაფიული ექსპედიციის პერიოდში მოპოვებულ მასალას და მიზნად ისახავს აჭარულ შელოცვებში თურქული ლექსიკის ფუნქციური როლისა და ლექსიკური ინტერფერენციის გამოვლენას.

კვლევის მეთოდოლოგია

კვლევის მეთოდები ეფუძნება საველე მასალებსა და ინტერვიუებს, მიღებული ტექსტები გაანალიზდა სხვადასხვა მეთოდით; ფონოლოგიური ანალიზის მეთოდით გამოვლინდა თურქული ლექსემების ადაპტაციის თავისებურებები, ეტიმოლოგიური მეთოდით დადგინდა მათი წარმომავლობა და სესხების წყაროები, სემანტიკურ-კომპარატიული მეთოდით კი – მათი ფუნქციური დატვირთვა შელოცვების სტრუქტურაში. აღნიშნული მეთოდები ოპტიმალურია ენობრივი კონტაქტებისა და ლექსიკური ინტერფერენციის სიღრმისეული შესწავლისთვის.

მსჯელობა

ამჯერად განვიხილავთ იმ შელოცვებს რომლებშიც თურქული ლექსიკა გვხვდება. საალალიზო მასალა შეიძლება დავყოთ ორ ჯგუფად: 1. შელოცვები რომელთა სახელწოდება გვხვდება თურქულად და 2. შელოცვები, რომლებშიც გამოიყენება თურქული ლექსიკა.

1. თურქული სახელწოდების მქონე სამკურნალო შელოცვები: დარცნილი, გვეჯო, ბახსუნი, ხორი.

დარცნილის (ჭვალის, მარღვის დაჭიმვის) შელოცვა

„წელი ან კისერი რომ შეგეკრება, მარღვი გეისკვნება, დაიჭიმება ამის ლოცვაა, ჩვენ დარცნილს უძახით: ადამ დიეცა, სისხლი ჩიექცა, ცხრა დეიძახა, ცხრა წყარო წყალი ერთად შეიკრა, პონწკლია ძაღლმა მირქინა, პონწკმა პონწკს მოახტა, ჩახტა ჩანჩქერში, **დაქცნილო** დაბეჭდილო, გახსნილო, გახარებულო, შეგიტყევი“, – ამას ამბობ და თან ზილავ მტკივნეულ ადგილს“ (მურმან ტაკიძე, 82 წლის, სოფ. ჟანიერი).

დარცნილი თურქული წარმომავლობის სიტყვაა: თურქ. dar – „ვიწრო, მჭიდრო“. მაგ.: daralmak – „დაჭიმვა, შეკუმშვა, შეზღუდვა“, sinir – ძირითადად ითარგმნება როგორც ნერვი (მემში 2012), შეიძლება ვთქვათ: dar + sinir („დაჭიმული ნერვი“)-იდან მივიღეთ **დარცინირი** -> **დარცნირი** და აქედან **დარცნილი**.

ბახსუნის შელოცვა

„იგი იკითხება იმ შემთხვევაში, როცა ბავშვი დადიოდა და ერთხელაც გაიღვიძა და ვეღარ გაიარა. როგორც ჩვენი რესპონდენტები გვიყვებიან, „როცა კვდარს მიწას მიაბარებენ, იმ მომენტში ბავშვი მწოლიარე არ უნდა ყოფილიყო. თუ ბავშვი წოლიარე იყო, იმ პერიოდში იტყოდნენ: ამის გამო დავარდაო. ამიტომ მიჰყავდათ სასაფლაოზე, სამჯერ ფეხს დაადგმევიებდნენ საფლავზე და შეულოცავდნენ, ვითომ გამოვიდოდა ავადმყოფობა. რწმენა იყო ასეთი“ (იური თავდგირიძე, 59 წლის. სოფ. ნაღვარევი).

ტერმინი **ბახსუნი** დასტურდება იმერხეულშიც. მომდინარეობს თურქული სიტყვისაგან Baskin – „თავდასხმა“ (მემიში 2012).

ხორის ლოცვა // ბღერის შელოცვა

ბღერი / მუნი / ქეცი, სამედიცინო ტერმინოლოგიით **სკაბიე** (Scabies) – პარაზიტი, რომელიც იწვევს გამონაყარს, კანის აქერცვლასა და ძლიერ ქავილს.

„აბღვერილო ბღვერია, უსახლკარო შერია, სად ხარ? სად იარები? – ტაფასა, შაქასა თუ ჭალასა, ნუ წამისვამ წამალსა. შენ არ კითხავ წასვლასა“ (იამზე მელიქაძე-ტაკიძე, 47 წლის, სოფ. ჟანივრი).

ხორი ფონეტიკური ვარიანტია თურქული სიტყვისა kuru – „მშრალი“ (მემიში 2012).

2. შელოცვები, რომლებშიც გამოიყენება თურქული ლექსიკა

თვალის ლოცვა

„ალისასა, მალისასა, **შეგირჯულავ** თვალისასა, შინავრისასა, გარეველისა, ათასფერი **ირსნისა**, შვიდი თულლი ქალისა, სამი **თულლი** კაცისა, იგერ მოდის შავი ღელე, იმასა მოაქვს შავი გველი, ჩავყე შავი ყავარჯენი, ამოვიღე შავი გველი, დავჭარი შავტარიანი დანით, ჩავყარე **გაჩდიალებულ** ქოთანში, ვხარშე და **ვაჟრე** (ნელი ხარშვა), ვხარშე და ვაჟრე, გევტაი, გორს, ქარს და ეკალს მივეცი, ვინც არ უშვას ხელი, გედეიაროს მთა, თავი დაკრას ქვას. თვალსა ნაცარი, გულსა ლახვარი, სამი კონა ნემსი, ნემს-მახათა დიესოს გულსა და **გიეძმართო**. ჩაუკითხავ და გადაუბერავ. თუ ცისფერ წყალს იტყვი, ყველაფერი ცისფერი უნდა თქვა, თუ შავს, მაშინ ყველაფერი შავი უნდა თქვა (იური თავდგირიძე, 59 წლის. სოფ. ნაღვარევი).

ირსანი (თურქ. İnsan) – ადამიანი; თული (თურქ. Tür) – ნაირი, სახეობა, ტიპი (მემიში 2012).

ჟრობა, გაჩდიალება, გამმართვა - ქართულ დიალექტურ ლექსიკას განეკუთვნება:

ვაჟრე /ჟრობა (გურული) - ნელი ხარშვა, მოდულემა კიწმარიშვილი 2016; შარაშიძე 2014);

გამმართვა (ლექხ.) – იგივე გამმარვა, უეცარი სიკვდილი, მუცელზე გასკდომა (დლონტი 1974).

გაჩდიალება - ლექსიკონებში არ იძებნება, მაგრამ გაჩხრიალება, აწსუ ქართველოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის მასალების მიხედვით, ნიშნავს „გასუფთავებას, გაწკრივებას, რისამე წყლით გარეცხვას“.

გვეჯოს შელოცვა

ამ შელოცვას ზემო აჭარაში ბავშვს უკითხავენ, როცა პატარა ფეხზე ვერ დგება. როცა დაბადებიდან დავარდნილია „ამ დროს იკითხება

გვეჯოს შელოცვა. ჩვენი რესპონდენტი 47 წლის იამზე მელიქაძე-ტაკიძე სოფელ ჟანივრიდან გვიყვება: „როცა ბავშვს ძვლები განუვითარებელი აქვს და ვერ დგება, ან მრუდე ძვლები აქვს, მაშინ კითხულობენ გვეჯოს შელოცვას. შელოცვა ხდება შვიდ საფეხურებიან ხის კიბეზე, დავარდნილი ვინმემ ხელში უნდა დაიჭიროს. ბავშვის გამოსალოცად საჭიროა: თაფლის სანთელი, შვიდი წყაროს წყალი, სამი გამოყენებული ნემსი, კვირისთავი, სამი ფერის ძაფი, მაკრატელი და თან **რიჯა უყოთ გვეჯოს**“.

რიჯა უყოთ ანუ ვთხოვოთ გვეჯოს – კალკირებულია თურქული შედგენილი ზმნიდან: rica etmek, რაც სიტყვასიტყვით თხოვნის გაკეთებას ნიშნავს (მემიში 2012).

გვეჯო / დაგვაჯული (ზ. იმერ.) – პატარა, ჯუჯა ასაკთან შეუფერებელი სიდაბლის მქონე მოზარდი (ღლონტი 1974).

უემურის ლოცვა

„იგერ მუა შავი კაცი, მისი შავი ჯოხითა, მის შავი ჩოხითა, მის შავი ესკერითა. აქ არ არის შენი ადგილი, აქ არის თეთრი მამლის ყვილი, იქ არის შენი ადგილი, მომცილდი, წადი აქედან, ჰაით!“ (იამზე მელიქაძე-ტაკიძე, 47 წლის, სოფ. ჟანივრი).

ესკერი (თურქ. Asker) – ჯარი (მემიში 2012).

„ბეწვი ჩაბრუნების“ ლოცვა

„ადაეზო, მადაეზო, ბეწვო, გამოი **ფაჭაზეო, სეირზე** თუ **სამაზეო**, დოღზე თუ ზურნაზეო. თეთრი ხარ, თეთრად გამოდი, წითელი ხარ, წითლად გამოდი, შავი ხარ, შავად გამოდი. გამოდი, გამოეცალე ფაჭაზეო. მამლის ყვილი რომ ვერ მიახწევს, ისეთი ადგილიდან მოტანილი ხის სოკოს გადაბერებულს, მოხარშავთ და შემდეგ წაუსვამთ და თან ვულოცავთ“ (მურმან ტაკიძე, 82 წლის, სოფ. ჟანივრი).

სამა – ცეკვა, როკა დასტურება საზასთან და დიალექტებში (ორბელიანი 1991; ღლონტი 1974).

სეირი (თურქ. Seyir) – თამაში, ხუმრობა, გართობა (მემიში 2012; ნეიმანი 1978).

ქართულში **ფაჭა**, იგივე ფიჭა – დამდნარი ფიჭის ნაძირალი. ამ სიტყვით დასტურდება საზასთან „ცვილის ნაწური“ (ორბელიანი 1991) და დიალექტურ ლექსიკონებში. შდრ. მეგრულში ფაჭა/ფაჭაჭი აღნიშნავს „ქოჩორს, ფაფარს“ (ქაჯაია 2002).

აქედან გამომდინარე ვფიქრობთ, აჭარული **ფაჭა** უნდა უკავშირდებოდეს მეგრულ **ფაფარს/თმას** და გამოლოცვა: „ბეწვო, გამოი **ფაჭაზეო**“ უნდა ნიშნავდეს: ბეწვო გამოდი თმის სახით.

ჟიჟინაის / გრიპის ლოცვა

„ჟიჟინაი მჭირდა ადვილად. რა მივართვათ სადილად? – ანკალი, მანკალი, შვიდი თავგის ბარკალი. ჟიჟინაი შევკარ, **შევბახჩირე**, ძაღლის კუდზე გამოვკიდე. ძაღლი ღელეს გავახტუმლე, ჟიჟინაი წყალში ჩავახტუმლე“ (იამზე მელიქაძე-ტაკიძე, 47 წლის, სოფელი ჟანივრი).

ჟიჟინაი (ზ. აჭარ.) – სურდო (ღლონტი 1974).

შევბახჩირე – ბოხჩა, ფუთა. ჩვენს ვარიანტში შევბახჩირება „ბოხჩად შეკვრას, შეფუთვას“ ნიშნავს. ლექსიკონებში დასტურდება მხოლოდ არს.

სახელი – ბოხჩა, იგივე ფუთა. „ზურგზე რაღაც **ბოხჩა** ეკიდა“ (ა. ყაზბეგი – ქეგლ; ნეიმანი 1978). ლექსემა მომდინარეობს თურქული სიტყვისაგან bohça, çikin – „შეკვრა/ შეკრული“ (მემიში 2012).

სამეურნეო შელოცვები

ნისლის ასაყრელი შელოცვა

„ნისლო, ნისლო, ეიყარე, ცხრამთას იქით გედიყარე, შენი ქალი (გოლი) ორსული, ტყუპი შვილი ეყოლა, ერთი ლალი, ერთი ქორი, ერთი იმაზე ბეთარი. მალე მიხვალ, მოგიჩეხა, გვიან მიხვალ, მოგიკვდება, ამინ!“ (მურმან ტაკიძე, 82 წლის, სოფ. ჟანივრი).

ლალი (თურქ. Lâl) - მუნჯი; მომდინარეობს არაბულიდან: lâl, რომელსაც იყენებდნენ ოსმალურ თურქულში. **ქორი** (თურქ. Kör) – ბრმა; ბეთარი (თურქ. beter) – უარესი (მემიში 2012).

შემლოცველი - ხოჯიები

„ექიმები იყო **ხოჯიები** იყო და **ნუსხაჯები**. ხოჯა გამოულოცებდა, ნუსხაჯები ნუსხას დავაწერიებდით, მუუტანდი და ბაღვს ჩაუდებდი აკვანში, ბაღვს“ (უმთანე მჭავანაძე, 87 წლის, სოფ. ნაღვარევი).

ხოჯა (სპარს. hoca) – მოლა სასულიერო პირი (მემიში 2012).

ნუსხა – ჩქარად აღწერილი (ორბელიანი 1991).

ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში მისი რამდენიმე ვარიანტია:

1. **ნუსხა**, სია, აღწერა; 2. ნუსხა (ნუსხისა) კუთხ. (იმერ. გურ.) – ჯადო, თილისმა. „ნუსხა ჰქონდა ალფესი ელიამეს, ისეთი რაღაც საშუალება, რომლის შემწეობით ქალები ვერ ახერხებდნენ წინააღდგომოდნენ ამ მატყუარა მაცდურს“ (ჭ. ლომთ.); 3. ნუსხავ-ს კუთხ. (იმერ. გურ.); [მო] ნუსხა, [მოუ]ნუსხავს) , ხიბლავს, აჯადოებს „ მაგრამ მოხუცთა სიდიხჯე, რიდი, მნუსხავს, ვით სახე თეთრი მთებისა“ (ქეგლ.).

ნუსხა (თურქ. bülüm, parça, nüsha) – ასლი, ეგზემპლარი, ნუსხა bülüm - ნაწილი, განყოფილება, ეპიზოდი, თავი parça – ნაწილი, ცალი, ფრაგმენტი, ნაჭერი (მემიში 2012) აღნიშნული ლექსიკონის მიხედვით, სამივე სიტყვა რაღაც ტიპის ნაწილს ან ასლს აღნიშნავს, მაგრამ განსხვავებული კონტექსტით.

აჭარულში **ნუსხაჯი** სასულიერო პირი იყო. თუ ავადმყოფს ჯამეში მისვლა არ შეეძლო, ნუსხაჯი ლოცვას დაუწერდა და ავადმყოფის ოჯახის წევრს გაატანდა. ეს დაწერილი ავადმყოფს თავქვე უნდა ამოედო და ხალხის რწმენით იგი განიკურნებოდა.

პ.ს. აქვე შევნიშნავთ, რომ რამდენიმე ადგილზე შეგვხვდა შელოცვები თურქულ ენაზეც. ჩაწერილი მასალა გადავამოწმეთ თურქული ენის სპეციალისტთან და აღმოჩნდა, რომ ისინი ყურანის ერთ-ერთ ლოცვას წარმოადგენდა. შესაძლოა, სასულიერო პირის მიერ დაავადებულისთვის წაკითხულ ლოცვას მსმენელი იმახსოვრებდა და შემდეგ თავად უკითხავდა სახლში ავადმყოფს.

დასკვნები

კვლევის შედეგების ანალიზი საშუალებას იძლევა ჩამოვაყალიბოთ შემდეგი დასკვნები:

ლექსიკური ინტერფერენცია: აჭარულ შელოცვებში ქართულ-

თურქული ენობრივი კონტაქტები ვლინდება როგორც სახელწოდებების, ისე შინაარსობრივი ლექსიკის დონეზე.

ფონოლოგიური ადაპტაცია: ხმოვნების ასიმილაცია ქართული ფონოლოგიური სისტემის მიხედვით: თურქ. baskın > ქართ. ბასხუნი; თურქ. asker > ქართ. ესკერი; თურქ. insan > ქართ. ირსანი.

სინტაქსური რეფერენციაცია: „რიჯა უყოთ გვეჯოს» კალკირებულია თურქული rica etmek-დან „ვთხოვოთ გვეჯოს».

კულტურული ასიმილაცია: თურქული წარმოშობის ტერმინები ღრმადაა ინტეგრირებული ლოკალურ ხალხურ სამედიცინო ტრადიციაში.

ენობრივი მდგრადობა: ისტორიული ენობრივი კონტაქტების მიუხედავად, შელოცვების ძირითადი სტრუქტურა და ფუნქცია ქართულ ტრადიციას ემყარება.

რეგიონული სპეციფიკა: აჭარული შელოცვები ასახავს ამ რეგიონის ენობრივი და კულტურული კონტაქტების თავისებურებებს.

კვლევა ადასტურებს, რომ ენობრივი კონტაქტები არ იწვევს კულტურული ტრადიციის დაკარგვას, არამედ მდიდრდება ახალი ელემენტებით, რაც ქართული ხალხური კულტურის ადაპტირების უნარის დასტურია.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები

კიწმარიშვილი 2016: კიწმარიშვილი ნ., დაუცხრომელთა სამყოფელი. გურია / თბილისი. გამომც. „ნიკოლოზ კიწმარიშვილი“.

მემიში 2012: ქართულ-თურქული და თურქულ-ქართული ლექსიკონი = Gurcuce-Turkce Ve Turkce-Gurcuce / შემდგ. ორჰან მემიში; რედ. ფათიჰ მაჰმეთ საინი; წინასიტყვ. თემურ ჯაგოდნიშვილი, თბილისი. შზსუ-ს გამოცემა.

ნეიმანი 1978: ნეიმანი ალ., ქართულ სინონიმთა ლექსიკონი. მე-3 გამოცემა. თბილისი. გამომც. „განათლება“.

ორბელიანი 1991: ორბელიანი ს.-ს., ლექსიკონი ქართული. თბილისი. გამომც. „მერანი“.

ფუტკარაძე 2016: ფუტკარაძე შ., ჩვენებურების ქართული, II. ბათუმი. გამომც. „აჭარა“.

ქაჯაია 2002: ქაჯაია ო., მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. III. თბილისი. გამომც. „ნეკერი“.

ქეგლ: ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონი <https://www.ena.ge/explanatory-online> დამოწმება: 25.12.2025.

ღლონტი 1974: ღლონტი ა., ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა. წ. 1, 2. თბილისი. გამომც. „განათლება“.

შარაშიძე 2014: შარაშიძე გ., გურული ლექსიკონი: პუბლიკაციები გურიის სულიერი და მატერიალური კულტურის ისტორიიდან. გამომცემელი და რედაქტორი ილია თავბერიძე. თბილისი. გამომც. „გურიის სიმკვლევა კვლევის ცენტრი“.

References and Sources

- Glonti 1974:** Glonti, A., The Core of Georgian Idioms, Vols. 1–2. Tbilisi. Publishing House “Ganatleba“.
- Kajaia 2002:** Kajaia O., Mingrelian-Georgian Dictionary [Megrul-Kartuli Leksikoni]. Tbilisi, III.. Publishing House “Nekeri“.
- Kitsmarishvili 2016:** Kitsmarishvili N., Dautskhromelta samkhoeli [The Abode of the Restless]. Guria/Tbilisi. Publishing House “Nikoloz Kitsmarishvili“.
- KEGL:** Explanatory Dictionary of the Georgian Language <https://www.ena.ge/explanatoryonline> 25.12.2025.
- Memishi 2012:** Memishi O., Georgian-Turkish and Turkish-Georgian Dictionary [Gurcuce-Turkce ve Turkce-Gurcuce] (F. Mehmet Saini, Ed.; T. Jagodnishvili, Pref.). Tbilisi. ShZSU Publication.
- Neiman 1978:** Neiman A., Lexicon of Georgian Synonyms [Kartul Sinonimta Leksikoni] (3rd ed.). Tbilisi. Publishing House “Ganatleba“.
- Orbeliani 1991:** Orbeliani S.-S., Lexicon Georgian [Leksikoni Kartuli]. Tbilisi. Publishing House “Merani“.
- Putkaradze 2016:** Putkaradze Sh., Chvneburebis Kartuli [Georgian of Our People]. II, Batumi. Publishing House “Achara“.
- Sharashidze 2014:** Sharashidze G.,Gurian Lexicon: Publications from the History of Guria’s Spiritual and Material Culture [Guruli Leksikoni: Publikatsiebi Guriis Sulieri da Materiuli Kulturis Istoriidan] (I. Tavberidze, Ed.). Tbilisi. Publishing House “Guria Antiquities Research Center“.